

סוגיה יב: תוספת יום הכיפורים

רקע

הגמ' דנה במקור לאזהרת עינוי ביום הכיפורים, תוך כדי דיון זה מתחדשים שני חידושים הלכתיים: א. תוספת יום הכיפורים. ב. חיוב אכילה בערב יום הכיפורים. בדין הראשון נדון כעת, ובשני בסוגיה הבאה.

מקורות

- א. פא. פא: "מתני' אכל ושתה בהעלם אחד... כאילו התענה תשיעי ועשירי"
 ר"ה ט. ט: "ודמוסיפין מחול על הקדש מנלן... כאילו התענה תשיעי ועשירי"
 ביצה ל. "והא הני נשי דשקלן חצבייהו... ולא אמרינן להו ולא מידי"; תוס' ד"ה דהא
 ב. רי"ף ב: באלפס, "ת"ר ועניתם את נפשותיכם... ואין חייבין על תוספת עינוי"
 ר"ן ד"ה ת"ר ועניתם, וד"ה ותוספת, "... נשים אזרחיות שחייבות בעינוי"
 רא"ש סי' ח; טור סי' תרח וסי' רסא
 רמב"ם הל' שביתת עשור פ"א ה"ו ומגיד משנה
 ג. שו"ע סי' תרח סע' א-ב ומשנה ברורה [בעיקר: סק"ב]

טור אורח חיים סימן תרח

ואוכלין ומפסיקין קודם בין השמשות דמקרא נפקא לן שצריך להוסיף מחול על הקודש בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה ותוספת זה אין לו שיעור אלא קודם בין השמשות שזמנו מהלך אלף ות"ק אמה קודם הלילה צריך להוסיף מעט מהחול על הקודש ואם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קבל עליו התענית.

טור אורח חיים סימן רסא

ספק חשיכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות והוא בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וזמנו משתשקע החמה ואילך ומי שאינו בקי בשיעור בין השמשות ימהר להדליק...

הסבר הסוגיה

"ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש... הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן שמוסיפין מחול על הקדש ואין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין תלמוד לומר מערב עד ערב". [ברייטא פא:]

בפסוקים העוסקים במצוות יום הכיפורים [ויקרא כג-כו לב] יש אזהרה לא לעשות מלאכה - "וכל מלאכה לא תעשו" [כח], יש עונש על עשיית מלאכה - "וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה" [ל], יש מצות עשה להתענות - "ועניתם את נפשותיכם" [כז], יש עונש לאדם שאינו מתענה - "כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה" [כט], אבל אין אזהרה לא לאכול ולשתות [עיי' רמב"ם סה"מ (לא תעשה קצו) המונה לאו זה].

הגמ' מביאה מספר מקורות ללמוד אזהרה לעינוי ביום הכיפורים: א. גזרה שווה בין עינוי למלאכה. ב. דבי רבי ישמעאל: מ"אשר ענה את אשת רעהו". ג. רב אחא בר יעקב: שבת שבתון משבת בראשית. ד. רב פפא: מ"שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם", כיוון שנאמר שבת לענין עינוי, הרי האזהרה שנאמרה לענין שבת חלה גם על יום הכיפורים. ה. הגמ' מסבירה שרב אחא בר יעקב לא למד כרב פפא, כיוון שהוא למד מפסוק זה, שלא רק ביום הכיפורים יש מצוה להוסיף מחול על קודש אלא גם בשבתות וימים טובים. רב פפא החולק על רב אחא בר יעקב סובר אחת משתיים, או שרק ביום הכיפורים יש מצוה להוסיף מחול על קודש, או שלדעתו יש מקור אחר ללמוד הוספה מחול על קודש בכל המועדים [עיי' גמ' ראש השנה ט. שרבי עקיבא לומד מ"בחריש ובקציר תשבות" חיוב להוסיף מחול על קודש בכל המועדים].

הראשונים נחלקו בדיון זה:

הרי"ף [ב: באלפס] מצטט רק את הקטעים בגמ' הנוגעים למצוה להוסיף מחול על קודש, ומשמע מדבריו שיש חיוב מהתורה להוסיף מחול על קודש הן ביום הכיפורים והן בשבתות וימים טובים. הרמב"ם [הל' שבת עשור פ"א ה"ו] מביא את דין תוספת רק לענין עינוי, משמע, וכך מדייק גם המגיד משנה, שחיוב תוספת הוא רק לענין מצות עינוי ביום הכיפורים. הטור [סי' תרח] סובר שמצות תוספת נוהגת גם לענין עינוי וגם לענין איסור מלאכה, אבל הוא אינו מזכיר את דין תוספת לענין שבתות וימים טובים [עיי' בית יוסף סי' רסא].

ניתן להסביר שהרמב"ם והטור חולקים ביסוד דין מצות הוספה מחול על קודש. הטור סובר שהתורה חידשה שחייבים להחיל את קדושת יום הכיפורים על ערב היום ועל מוצאי היום, כיוון שקדושת המועד חלה על התוספת לא ניתן לחלק בין מצות עינוי לאיסור מלאכה. לדעת הרמב"ם לא חלה קדושת המועד על התוספת, אלא יש בה חיובים הלכתיים בלבד. לפיכך ניתן להחיל חיוב עינוי ללא החלת איסור מלאכה.

נחלקו הראשונים בשיעור התוספת. תוס' בראש השנה [ט. ד"ה ורבין] סובר שמספיק תוספת משהו, ותוס' בביצה [ל. ד"ה דהא] ורא"ש [יומא סי' ח] סוברים שיש שיעור לתוספת, ולא ניתן להסתפק בתוספת משהו. גם הם מודים ששיעור התוספת אינו ידוע.

סיכום

נחלקו הראשונים בחיוב להוסיף מחול על קודש:
 רי"ף: יש חיוב מהתורה להוסיף מחול על קודש בכל המועדים.
 טור: יש חיוב מהתורה להוסיף מחול על קודש ביום הכיפורים בלבד, אף לענין איסור מלאכה.
 רמב"ם: יש חיוב מהתורה להוסיף מחול על קודש לענין עינוי ביום הכיפורים בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תרח סע' א] פוסק: "אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות שצריך להוסיף מחול על הקודש ותוספת זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות... צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה".